

TALABALARDA GLOBAL FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISHDA AXBOROT MADANIYATINING O'RNI

Majidova Sevara

*Navoiy davlat pedagogika instituti, pedagogika nazariyasi va
tarixi yo'nalishi 2-bosqich magistranti*

Annotatsiya: Axborotlar globallashtirilgan davrda talabalarda axborot madaniyatini shakllantirish. Bugungi kunda dunyo miqyosida global iqtisodiyotda kompyuter va telekommunikatsiya texnologiyalari, dasturiy ta'minot mahsulotlarini ishlab chiqarish va ular asosida keng turdagi interfaol xizmatlar ko'rsatishning roli va ahamiyati tobora ortib bormoqda.

“Bugungi kunda yoshlarimiz nafaqat o'quv dargohlarida, balki radio- televideniye, matbuot, Internet kabi vositalar orqali ham rang-barang axborot va ma'lumotlarni olmoqda. Jahon axborot maydoni tobora kengayib borayotgan shunday bir sharoitda bolalarimizning ongini faqat o'rab-chirmab, uni o'qima, buni ko'rma, deb bir tomonlama tarbiya berish, ularning atrofini temirdevor bilan o'rab olish, hech shubhasiz, zamonning talabiga ham, bizning ezgu maqsad- muddaolarimizga ham to'g'ri kelmaydi. Nega deganda, biz yurtimizda ochiq va erkin demokratik jamiyat qurish vazifasini o'z oldimizga qat'iy maqsad qilib qo'yganimiz va bu yo'ldan hech qachon qaytmaymiz”. Davra suhbatida ta'kidlanganidek milliy axborot xavfsizligini ta'minlash va yoshlarda Internet madaniyatini shakllantirish bugungi kunning o'ta muhim vazifasiga aylanmoqda. Hozirda mobil aloqa va Internet tarmoqlaridan foydalanmaydigan yoshlarni uchratish qiyin. Bu bir tomondan jamiyatimizda zamonaviy axborot texnologiyalarining rivojlanishiga yoshlar e'tibori va qiziqishi kuchayayotganidan dalolat bersa, ikkinchidan, aynan mafkuraviy tahdidlar, “ommaviy madaniyat”ning turli ko'rinishlari ijtimoiy tarmoqlar orqali kirib kelayotgan barchamizni tashvishga solmoqda. Bu kabi tadbirlar navqiron avlodda axborot olish madaniyatini shakllantirish, ular ongu shuurini turli yot illatlar ta'siridan himoya qilishda muhim ahamiyatga ega. Axborot kommunikatsiya texnologiyalarining jadal ivojlanishi vaqt va masofani qisqartirib, jahon sivilizatsiyasi bilimlariga keng yo'l ochib bermoqda. Bir vaqtlar fan, madaniyat, ta'lim va biznes sohasi uchun ma'lum hududdagi kutubxonalardagi resurslardan foydalanilgan bo'lsa, bugungi kunda ular foydalanishi mumkin bo'lgan resurslar hajmiga Internet tarmog'idagi barcha resurslarni ham kiritish mumkin bo'ladi. Jamiyatda paydo bo'layotgan axborot resurslari hajmining jadal ortib borishi axborot bo'ronini vujudga keltirmoqda. Bu resurslardagi ma'lumotlarning barchasi ham ishonchli, [aniq faktlarga asoslangan](#), jamiyat rivoji uchun xizmat qiladigan axborotlar degan fikrdan yiroqmiz.

Jamiyatda hosil bo'layotgan axborot bo'ronidan jamiyat a'zolarini, ayniqsa, jamiyatning kelajagi bo'lgan yoshlarni himoya qilishda, ularda axborot madaniyatini shakllantirish o'ta dolzarb muammo hisoblanadi.

Axborot madaniyati nima va nima uchun axborot madaniyatiga ehtiyoj sezamiz? "Axborot madaniyati" tushunchasi ikkita fundamental tushuncha: axborot va madaniyat tushunchalariga asoslanadi. Bundan kelib chiqib, bu tushunchani talqin qilishning "madaniyat" va "axborot" yondashuvlariga ajratib qarashlar mavjud. Madaniyat yondashuvi doirasida axborot madaniyatini axborotlashgan jamiyatda insonning yashash faoliyati usuli sifatida, insoniyat madaniyati shakllanishi jarayonining tashkil etuvchisi sifatida qaraladi. Axborot yondashuvi doirasida esa unga axborot talabini qondirishga qaratilgan barcha axborot faoliyati bilimlari majmuasi sifatida qaraladi. So'nggi vaqtlarda esa axborot madaniyati tushunchasini shaxsning axborot va madaniyat komponentlarining integratsiyalashuvi vaziyatida yaxlit qarash tendentsiyasi kuchaymoqda. Buning natijasida esa axborot madaniyati umuminsoniy madaniyatning bir qirrası sifatida qaralmoqda. Aynan ana shu qarash axborot madaniyatining asl mohiyatini ochib berishga imkon beradi.

Axborot madaniyati shaxsning o'quv, ilmiy-bilish, mustaqil ta'lim olish, dam olish va boshqa ko'rinishli faoliyati jarayonida paydo bo'ladigan axborotga bo'lgan ehtiyojini qondirishga yo'naltirilgan, shaxsiy axborot faoliyatini samarali tashkil qilishni ta'minlaydigan bilimlar, malaka va ko'nikmalarning tizimlashtirilgan majmuasidir. Umuman olganda, axborot madaniyati axborotdan samarali foydalanish bilim va ko'nikmalari bo'lib, kerakli axborotni axborot resurslaridan axborot texnologiyalarining barcha ko'rinishlari (kompyuter va Internet tarmog'i texnologiyalari) orqali qidirishning turli xil bilimlaridan iborat.

Bu ta'rifdan kelib chiqib, axborot madaniyatiga nima uchun ehtiyoj sezamiz degan savolga javob qidiraylik. Jamiyatda axborotning qimmati ortib, u sanoat jamiyatidan axborotlashgan jamiyatga aylanib bormoqda.

Hozirgi hayotning o'ta o'zgaruvchanligi axborotlashgan jamiyatda bir qator yangi atributlarni yuzaga keltiradi: Axborot va bilim jamiyatning asosiy o'zgartiruvchi kuchiga aylanadi; Ishlab chiqaruvchi va ijtimoiy texnologiyalarning yangilanish sikli 6-8 yilni tashkil etib, avlodlar almashinishi suratidan o'zib ketadi; Uzluksiz ta'lim va yangi ixtisoslik olishga qobiliyat shaxsning ijtimoiy statusini saqlab qolishning ajralmas qismiga aylanadi; Har bir insonning taqdiri yangi axborotni o'z vaqtida topish, olish, bir qiymatli qabul qilish va samarali foydalanish qobiliyatiga bog'liq bo'ladi. Insoniyat sivilizatsiyasining axborotlashgan jamiyatga qadam qo'yishi - insonlarni yangi hayot sharoitiga va yuqori avtomatlashtirilgan axborot muhitida professional faoliyatga o'z vaqtida tayyorlash, bu muhitda mustaqil ravishda harakat qilishga, muhit imkoniyatlaridan samarali foydalanish va salbiy ta'sirlardan himoyalanişga o'rgatish kabi jiddiy muammolarni yuzaga keltira boshladi.

Axborotlashgan jamiyat [shakllanishidagi muammolar](#), avvalambor bu jamiyatda inson o`rni muammosi bugungi kunda xalqaro hamjamiyatning diqqat markazidagi mavzu bo`lmoqda. Axborotlashgan jamiyatda insonlarni hayotga maxsus tayyorlash zarurati nufuzli xalqaro tashkilotlarning sammitlarida ko`rib chiqilib, maxsus dasturlar qabul qilinmoqda. Bunga misol sifatida YuNESKO ning “Axborot hamma uchun” dasturi va IFLA ning “Axborot savodxonligi” bo`limi faoliyatini keltirish mumkin. Keltirilgan muammolar mazmuniy jihatdan axborot madaniyati ta`rifida o`z aksini topganligini ko`rish qiyin emas.

Ta`lim tizimida axborot madaniyatining ahamiyati mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy hayotidagi asosiy islohotlar o`z navbatida oliy ta`lim muassasalari bitiruvchilariga qo`yiladigan talablarga ham katta ta`sir ko`rsatadi. Oliy ta`lim muassasasi yangi sharoitlarda bitiruvchining kasbiy malakasi uchun ahamiyatga ega jihatlarni shakllantirishda nafaqat ma`lum bilim va ko`nikmalar to`laligiga, balki mustaqil ravishda o`z bilimlarini boyitib borish, turli xil muammolarni qo`yish va ularni hal qilish, muqobil yechimlarni taklif etish, ular orasidan eng samaralisini tanlab olish mezonini ishlab chiqish kabilariga ham yo`naltirishi lozim. Bu maqsadlarga erishish ma`lum darajada axborot madaniyati saviyasiga bog`liqdir.

Shaxsning axborot tayyorgarligi tarkibiy tuzilishi quyidagicha: o`zining axborot ehtiyojini ifodalash, axborot so`rovlarini shakllantirish qobiliyati; axborot resurslari bilimi; kutubxonalar imkoniyatlarini bilish va ulardan foydalanish qobiliyati; axborot qidiruvini amalga oshirish qobiliyati; axborotlarni qayta ishlash bilim va ko`nikmalari; axborotlarga tanqidiy yondashish, ularni tushunish va baholash hamda ulardan ijodiy foydalanish ko`nikmalari; zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalana bilish.

Axborot madaniyatini madaniyatning alohida jihatlariga nisbatan o`ziga xosligini tushinib olish real voqelikni bilishga, axborotlashgan jamiyat haqidagi tasavvurlarning rivojlanishida axborotlashgan yondashuvning vujudga kelishi natijasidagina mumkin bo`ldi. Axborotlashgan jamiyatda axborot resurslari qiymati jihatidan energiya, moliyaviy va boshqa strategik resurslardan kam bo`lmagan holda, axborot hozirgi jamiyatda xodimning malakasini oshirish, optimal yechimlarni qabul qilish, yangi professional sohani egallash, raqobatdoshlar oldida strategik ustunlikka erishishi uchun samarali foydalaniladigan iqtisodiy kategoriya tovar sifatida baholanadi. Yangi axborot texnologiyalarining shiddat bilan rivojlanishi ta`limda axborot madaniyati ahamiyatining ortishiga muhim omil bo`lishi yaqqol ko`zga tashlanadi. Foydalanuvchi pedagog va foydalanuvchi o`quvchilarning axborot madaniyatini rivojlantirish bo`yicha faoliyatlarning dolzarbligi O`qitishning yangi modelini yaratishga yo`naltirilgan zamonaviy ta`lim tizimidagi o`zgarishlar bilan bog`liq bo`lib, axborot resurslariga asoslanadi. Shuning uchun ta`lim samaradorligining zaruriy sharti ta`lim hamjamiyatining yuqori axborot madaniyati hisoblanadi. Ta`lim hamjamiyatini shartli

ravishda ikki guruhga ajratish mumkin: axborot resurslari yaratuvchilar va tashkil etuvchilari, axborot resurslari iste'molchilari. Axborot resurslari yaratuvchilar va tashkil etuvchilarga asosan kutubxona xodimlari va professor - O`qituvchilarni kiristak, axborot iste'molchilariga esa talabalar va o`z bilimni boyitib borishga [intiluvchi pedagoglarni kirish](#)ish mumkin. Bu muhitda axborot resurslari yaratish va tashkil qilish to`g`ri yo`lga qo`yilmasa, yoki to`g`ri yo`lga qo`yilgan axborot resurslaridan samarali foydalanish yo`llarini bilmaslik axborot madaniyati komponentalarining bajarilmasligi bilan izohlanadi.

Bugungi kunda jahonda real muhitda ham, virtual muhitda ham katta miqdordagi axborotlar oqimi paydo bo`lmoqda va shu bilan uni qidirish, to`plash, qayta ishlash, analiz va sintez qilishning murakkablik darajasi ham ortmoqda. Shuning uchun bugungi kunda bunday axborot oqimida har xil axborot resurslaridan foydalanib, moslashish ko`nikmalarini egallash hayotiy zaruratdir. Bugungi talaba ma'lum axborot madaniyatini egallashi shart va buningsiz uzluksiz ta'lim va mustaqil ta'limni tasavvur qilib bo`lmaydi. Shundan kelib chiqqan holda, Davlat ta'lim standartlarini takomillatirish borasida ishlar olib borilayotgan bir paytda "Axborotlashtirish va kutubxonashunoslik" ta'lim yo`nalishi standartini yaratishda bu yo`nalish bitiruvchisiga kutubxonachi-pedagog kvalifikatsiyasi beradigan qilib o`zgartirishlar kiritish maqsadga muvofiq bo`ladi.

XXI asr yuqori kompyuter texnologiyalari asridir. Bugungi kunning zamonaviy o`quvchisi elektron madaniyat dunyosida yashayapti. Axborot madaniyatini shakllantirishda O`qituvchining vazifasi o`zgarimoqda - u axborot oqimi koordinatori bo`lishi kerak. Taraqqiyot bilan bir xil qadam tatlayotgan O`qituvchilarning ko`pchiligi bugun O`qitish jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanishga texnik va psixologik jihatdan tayyordir.

O`qituvchi dars o`tar ekan u darsning ixtiyoriy bosqichini yangi texnik vositalarni joriy etish orqali jonlantirish mumkin. O`quv jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tatbiq qilish O`qituvchiga darslarda o`quv-biluv faoliyatining turli shakllaridan foydalanishga, o`quvchilarning mustaqil faoliyatini faollashtirishga va aniq maqsadga yo`naltirishga imkon beradi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o`quv axborotidan foydalanishga imkoniyat beruvchi, axborotni qidirib topish, yig`ish va axborot manbasi bilan ishlash, shu jumladan internet tarmog`idagi manbalar, shuningdek axborotni saqlash va etkazib berish vositasi sifatida qarash mumkin. O`quv jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o`quv materialini sifatini oshirishga va ta'lim samaradorligini kuchaytirishga yordam beradi. Ixtiyoriy pedagogik texnologiya - bu axborot texnologiyasidir, chunki ta'lim berish texnologik jarayoni asosini axborotni olish va uni o`zgartirish tashkil etadi. Kompyuterdan foydalanishga asoslangan texnologik ta'lim uchun kompyuter texnologiyalari iborasi mos keladi. O`qitishning kompyuter (yangi axborot)

texnologiyalari-bu ta'lim oluvchiga beriladigan axborotni tayyorlash va etkazib berish jarayoni bo'lib, uni amalga oshirish vositasi kompyuter hisoblanadi. Amaliyotda O'qitishning axborot texnologiyalari deb axborot (YeHM, audio, video, kino) vositalaridan foydalanuvchi barcha maxsus texnik texnologiyalarga aytiladi.

Bilim olishni oshirish Oxirgi 20 yillikda olingan ma'lumotlar asosida ro'y bergan o'zgarishni tushunish deyarli qiyin edi va natijada O'qitishda katta ta'sir ko'rsatgan, internet paydo bo'lishidan oldin o'rta ta'lim va kollej tadqiqot ishlarini amalga oshirish bir necha haftani talab qilgan. Bu jarayon kataloglar yoki davriy adabiyotlar uchun qo'llanma orqali izlashni o'z ichiga olgan va keyinchalik kerakli adabiyotlarni topishda asos bo'lgan. Aniq qilib aytganda tadqiqotlarning amalga oshirilishi qiyin bo'lgan adabiyotlarni xilma-xil bo'lishi talab qilingan.

Bugungi kunda talabalarga kitob shaklidagi ressurslardan foydalanish tafsiya qilinmoqda, [biroq gazeta va jurnallar](#), internet yoki shu kabi qidiruv xizmati orqali osongina topilmoqda.

1. O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoev 2017—2021 yillarda O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakat strategiyasi. 7 yanvar 2017 yil.

2. Ta'lim to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasining Qonuni (Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. 1997 yil T., "Sharq" nashriyoti)

3. Ibragimov X., Abdullaeva SH. Pedagogika nazariyasi. – T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2008.

4. Ochilov S. va Xoshimov K. O'zbek pedagogikasi antologiyasi. O'quv qo'llanma. Toshkent, «O'qituvchi», 2010 –y

5. Geronimus T., Uchebnik malenkiy master texnologiya. 1-4 klass Moskva «AST-PRESS SHKOLA» 2009 god., (www.astpress-shkola.ru)

6. Akvileva G.N., Klitrina Z.A. «Metodika prepodavaniya yestestvoznaniya». Moskva, Vldos. 2001. (www.pedlib.ru)